

Маргарита АНТОНЕЦЬ

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОЗИЦІЇ ЕКСКУРСІЙНИХ МАРШРУТІВ

Постановка проблеми. Становлення теорії містобудування знаходиться в залежності від практичних потреб країни. Містобудування є багатогалузевою діяльністю, а наявні сьогодні методи спрямовані переважно на виявлення факторів і умов, що визначають комплекс можливих проектних рішень. Тому для вирішення багатьох завдань потрібно об'єднати зусилля представників різних спеціальностей.

При проектуванні екскурсійного маршруту слід пам'ятати, що багатоплановий характер, що включає різні, часто далекі один від одного за тематикою об'єкти, створює складні логічні переходи від однієї підтеми до іншої. Виникає потреба логічного пов'язання об'єктів показу у єдине ціле. Досить часто це завдання не так просто вирішити, оскільки екскурсійні маршрути зазнають постійного, вкрай динамічного оновлення. Кожне місто розвивається, у ньому з'являються сучасні будівлі, заклади науки і культури, спортивні споруди, відкриваються нові пам'ятники. Усі зміни міського середовища негайно відображаються на екскурсіях, що призводить до позитивних або негативних наслідків. Однією із задач проєктантів маршрутів є врахування майбутніх змін.

На сприйняття екскурсанта впливає зорове наповнення маршруту, але досить часто при їх формуванні на перший план висувається робота над текстовою частиною, розповіддю. Це пов'язано насамперед з низьким рівнем залучення архітекторів до питань формування екскурсійних маршрутів. Привернення до цієї роботи різних фахівців приводить до врахування різних аспектів формування маршруту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Використанням наукового підходу до формування та побудови рекреаційних маршрутів для туристичної компанії на основі математичного моделювання займалися В. Волкова і А. Кропивна [2, с. 159]. В. Лось спирається на визначення вартості побудови туристичного маршруту. Тому головним аспектом тут виступає розробка туристичного

маршруту з використанням критеріїв мінімізації відстані, а поняття «атрактивність» враховується тільки на об'єктах показу [5, с. 113–115]. В. Федорченко наголошує на потребі наявності у фахівців туристичної галузі проектно-технологічних умінь [7, с. 40]. Начальник відділу з питань туризму і курортів Полтавської облдержадміністрації Л. Оніщук звертає увагу на важливість залучення фахівців в обласну туристичну сферу [6]. Відтак, постановка і вирішення проблеми впорядкування архітектурного середовища екскурсійних маршрутів спирається на наукові праці, присвячені загальнотеоретичним проблемам туризму, екскурсіології, містобудування, теорії урбаністики, дослідження історичної спадщини, теорії архітектури й основ візуального сприйняття.

Об'єкти екскурсійного показу, являючи собою потужний фокус масового тяжіння туристів, піддаються значному впливу. На сьогодні у місторегуляційному законодавстві мало враховується специфіка композиційного впорядкування прилеглих до маршрутів територій. Законодавчі вимоги можна зустріти у Законі України «Про охорону культурної спадщини».

Викладення основного матеріалу. В архітектурній науці застосовують чотири основні підходи до розробки методів дослідження і проектування: інтуїтивний, техніко-економічний, комплексний і системний. В. Шулик стверджує, що недостатня ефективність техніко-економічних і комплексних методів часто призводить до того, що у деяких вчених і практиків зникає віра в можливість створення ефективного методу, націленого на пошук оптимальних рішень. Учений вважає, що в цілому очевидно є необхідність перегляду не існуючих методів (з метою їх удосконалення), а розроблення методологічної концепції, стилю мислення архітекторів, який повинен базуватися на системних принципах і прийомах [8, с. 109].

Методологія дослідження має три основних завдання. Першим є систематизація існуючого досвіду формування екскурсійних маршрутів. Це завдання полягає в описі існуючої термінології дослідження, теоретичних основ проектування екскурсійних маршрутів; вивченні існуючих методів впорядкування архітектурної композиції та їх порівняльного аналізу, освоєння практичного досвіду організації екскурсійних маршрутів. Потім відбувається формування екскурсійних маршрутів досліджуваного міста. Ключовими є питання кількісної оцінки атрактивності як екскурсійного маршруту в цілому, так і окремих об'єктів показу, яку визначають за методикою О. Ковальова [4, с. 313–314].

Факторний аналіз формує методологію дослідження, оскільки з'ясування причин розвитку того чи іншого явища виявляє його суть [3, с. 3]. Через те наступним завданням стає дослідження факторів, що впливають на композицію екскурсійних маршрутів. Спочатку відбувається вивчення класифікації факторів впливу. Потім відбувається аналіз тих чинників, що впливають на компо-

зицію маршрутів міста. Далі йде формування графіка емоційного навантаження екскурсійного маршруту.

Якість екскурсійного показу — проблема комплексна. Її вирішення передбачає ефективне використання всіх методів показу. Досить часто при дослідженні існуючих екскурсійних маршрутів виявляється багато композиційних та розпланувальних недоліків. Атрактивність деяких важливих ділянок є низькою. Особливо неприпустимим є погана організація вузлів перетину маршрутів. Через те часто виникає потреба у перерозплануванні шляхів слідування деяких маршрутів і пошуку принципів та прийомів розв'язання задач із впорядкування їх композиційної частини. Оскільки стихійна розробка маршрутів може негативно вплинути на стан міст, наприклад, погіршити транспортну ситуацію, процес формування туристично-екскурсійної системи повинен проводитись на основі обґрунтованих здоровим глуздом принципів і прийомів.

Для вирішення багатьох завдань важливими є функціонально-містобудівні й архітектурно-композиційні засоби із використанням гармонійних алгоритмів середовища. При цьому загальне зорове враження від маршруту характеризують два показники, а також порядок їх чергування: міра атрактивності об'єктів показу та міра атрактивності траси маршруту, ділянок між об'єктами показу.

Особливості візуального сприйняття екскурсантом об'єктів показу також визначаються двома факторами. Першим є загальні закономірності зорового сприйняття, другим — просторово-організаційні умови сприйняття.

Оскільки основною метою дослідження є пошук методики гармонізації композиційної структури маршрутів, — останнім завданням є написання рекомендацій для вирішення поставлених завдань. Спочатку виявляються принципи і прийоми вдосконалення архітектурного середовища, наводився алгоритм їх використання, відбувається їх класифікація. У дослідженні було визначено принципи та відпрацьовані прийоми розв'язання задач із впорядкування композиційної частини екскурсійних маршрутів, а саме виділено такі принципи побудови архітектурного середовища вздовж екскурсійних маршрутів: принцип компактності; принцип сценарності; принцип гнучкості сценарію екскурсії; принцип естетичної гармонізації середовища; принцип акцентування (або фокусування). Ці принципи повинні стати теоретичним підґрунтям для впорядкування композиції пейзажної частини екскурсійних маршрутів. При цьому варто пам'ятати, що їх застосування на практиці має консультативний характер.

Принцип компактності пов'язаний з мінімізацією транспортних перевезень, що призводить до зменшення економічних витрат. Базується на оптимізації схеми маршруту, врахуванні транспортної та пішохідної системи міста. Екскурсійний маршрут формується з зменшенням відстаней між об'єктами показу, при цьому вони є фіксованими. Для їх компактного розташування ви-

користуються такі композиційні схеми маршруту: лінійну; кільцеву; радіальну та комбіновану.

Принцип сценарності ґрунтується на специфіці графіка емоційного навантаження екскурсійного маршруту. При дослідженні екскурсійного маршруту відбувається врахування особливостей складання сценарію екскурсії, що включає епізоди та кульмінаційні точки.

Принцип гнучкості сценарію екскурсії виявляє можливі зміни траєкторії руху по маршруту. Певні умови можуть спричинити зміну траси проходження екскурсії, тому доречним буде врахування проєктантами цих особливостей. Досить часто відбувається поєднання декількох тематичних екскурсій у одну, або за проханням екскурсантів включення до маршруту позапланових об'єктів.

Принцип естетичної гармонізації середовища екскурсійних маршрутів пов'язаний зі створенням цілісності в композиції екскурсійних маршрутів; збереженням та впорядкуванням існуючих композиційних зв'язків; врахуванням специфіки ландшафтних особливостей місцевості, рельєфу, забудови; здійсненням історичної та соціокультурної спадкоємності. Естетика траси проходження екскурсії відноситься до макрорівня. Гармонізація ділянок маршруту, видових точок, об'єктів показу відбувається на мезорівні. На мікрорівні впорядковуються пейзажні картини. Принцип естетичної гармонізації середовища окремо включає в себе: принцип акцентування (або фокусування), що пов'язаний з виділенням об'єктів показу з низки інших засобами композиції, формуванням головних композиційних елементів маршруту, які стануть кульмінаційними точками екскурсійного сюжету. Ґрунтується на концентрації уваги та направленні точок зору на атрактори. Принцип базується на законах іррадіації, створенні зорових акцентів на об'єктах показу та меншій деталізації фонових об'єктів. Естетична гармонізація вертикального та горизонтального членування здійснюється таким чином, щоб виникало домінування архітектурних атракторів.

Виділено два різних методичних підходи до реалізації принципів. Перший змінює траєкторію маршруту та виділяє такі прийоми: обминання новим маршрутом ділянок з низькою атрактивністю; додавання нових об'єктів показу. Другий підхід змінює пейзажні картини та включає такі прийоми: знесення існуючих об'єктів; реконструкція (реставрація) існуючих об'єктів; будівництво нових об'єктів; маскування неатрактивних об'єктів; декоративне освітлення. Маючи справу з таким питанням, як візуальна атрактивність не тільки об'єктів показу, але й ділянок між ними, архітектор має змогу використовувати варіантне проєктування маршруту із застосуванням зазначених у роботі прийомів впорядкування. Проводиться детальний аналіз містобудівної композиції середовища уздовж існуючих екскурсійних маршрутів. Виявляються основні композиційні

проблеми, існуючі на досліджуваній території. Потім наводяться приклади розв'язання задач з благоустрою та гармонізації екскурсійних маршрутів [1, с. 83–85].

При цьому це дослідження ґрунтується на використанні:

– методу термінологічного аналізу при вивченні основних понять, що використовуються у в туристично-екскурсійній та архітектурній термінології;

– методу критичного аналізу, який використовується для огляду наукової та методичної літератури, практичного досвіду;

– методу типологічного аналізу при дослідженні існуючих класифікацій екскурсійних маршрутів по різних характеристиках. Відбувається виявлення основних принципів побудови їх предметної і структурної типології.

– методу факторного аналізу для обробки великого масиву вихідної інформації, пов'язаної з особливостями композиції екскурсійних маршрутів та класифікації факторів впливу та їх взаємозв'язків.

– методу морфологічного аналізу, який проявляється у визначенні характеру та історії розвитку системи екскурсійних маршрутів та їх композиційних особливостей.

– методу дослідження першоджерел при вивченні практичного досвіду організації екскурсійних маршрутів та при формуванні маршрутів.

– методу натурних обстежень, за якими можна виявити сучасний стан екскурсійних маршрутів міста та визначити основні проблемні ділянки з метою їх подальшої гармонізації. Натурні обстеження передбачають: фотофіксацію сучасного стану маршрутів і об'єктів показу, фіксацію на плані, замітки, відомості про використання об'єктів;

– експериментального проектування як методу емпіричного дослідження;

– методу інформаційного та культурологічного підходу, який проявляється в обліку системи «Природа», «Людина» і «Суспільство» в методиці дослідження упорядкування композиції пейзажного частини екскурсійних маршрутів;

– методу екологічного підходу шляхом врахування взаємозв'язків штучного і природного середовища в архітектурному оточенні;

– методу інтуїтивного підходу, що передбачає вибір, облік і оцінку сукупності факторів, які інтуїтивно здаються вирішальними для маршрутів.

– методу системного підходу, який полягає в дослідженні архітектурного середовища екскурсійних маршрутів по визначальним чинникам. Системний підхід відбувається через реалізацію інформаційного (перший), операційного (другий) і організаційного (третій) етапів. Моделювання, як складова системного підходу, представлено в розробці геометрично подібної моделі — графіка емоційного навантаження екскурсійного маршруту.

Висновки. Одним з головних завдань, яке поставлено в статті, є опис методологічного алгоритму дослідження архітектурного середовища екскурсійних маршрутів і застосування різних методів для можливості найбільш повного розкриття об'єкта дослідження. У сучасному містобудуванні для вирішення багатьох завдань потрібно об'єднання зусиль представників різних спеціальностей. Головними особливостями проведення досліджень з благоустрою композиції пейзажного частини екскурсійних маршрутів є поділ на три етапи, що призводить до отримання наукових результатів.

Впорядкування композиції пейзажної частини екскурсійних маршрутів складається з таких кроків:

- визначення тематики маршруту, аналіз факторів впливу, існуючого стану та пріоритетних задач екскурсії, фото фіксація маршруту;

- побудова схеми розташування маршруту з показом основних видових точок, місць зупинок по маршруту та об'єкти екскурсійного показу. Це дозволяє визначити ступінь впливу місць з низькою атрактивністю на об'єкти екскурсійного показу;

- побудова графіка емоційного навантаження маршруту;

- визначення недоліків, проблемних ділянок. Будується схема проблемних ділянок екскурсійних маршрутів (місця з низькою атрактивністю);

- з урахуванням вищевказаних результатів вибір принципів та прийомів впорядкування. В залежності від обраного принципу аналізуються фактори впливу. Якщо в попередньому пункті впорядкування пов'язано зі зміною пейзажних картин, то вибираємо двовимірні зображення (можна фото), які найбільш вдало показують основні недоліки пейзажів. У випадку коли основні недоліки більше пов'язані з потребою перепланування маршруту, ретельно вивчаються траси можливого проходження, дороги, їх функціональне значення та завантаженість, доцільність використання інших варіантів;

- розробка нової моделі маршруту або впорядкування існуючої на основі обраних інструментів. Використовується метод моделювання;

- перевірка актуальності та атрактивності результатів моделювання. Аналізуємо отриманий результат та робимо висновки. При використанні даних прийомів методом аналізу отриманих результатів запропонована методика кількісної оцінки впорядкованості композиції середовища (за методом О. Ковальова).

1. Антоненц М. А. Современные методы научного исследования композиции пейзажной части экскурсионных маршрутов // Актуальные проблемы большого города: архитектурная теория и практика: Материалы Междунар. науч.-практ. конф. в Казахском нац. техн. ун-те им. К. И. Сатпаева. — Алматы, 2013. — С. 82–85.

2. Волкова В. В., Крапивная О. А. Моделирование оптимальной побудови рекреаційних маршрутів для туристичної компанії // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Економіка. — Дніпропетровськ, 2009. — Вип. 3 (2). — С. 158–161.

3. Историчні архітектурно-містобудівні комплекси: наукові методи дослідження: Навч. посібник / За ред. Г. П. Петришин. — Львів, 2006.

4. Ковальов О. П. Географічний ландшафт: науковий, естетичний і феноменологічний аспекти. — Х., 2005.

5. Лось В. О., Клиценко Н. О. Розробка туристичного маршруту для Запорізької області // Вісник Запорізького національного університету. — Запоріжжя, 2011. — № 2 (10). — С. 112–119.

6. Онищук А. М., Ворона П. В. Філософія державного регулювання туристичної галузі: Регіональний аспект [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Debu/2010-2/doc/2/06.pdf>

7. Федорченко В. К. Оновлення змісту професійного навчання фахівців туристичного профілю // Наукові записки Ніжинського держ. пед. ун-ту ім. М. Гоголя. — Ніжин, 2003. — № 3. — С. 39–44.

8. Шулик В. В. Методологічні основи формування рекреаційних систем в Україні: Дис. ... д-ра архіт.: 18.00.01. — Харків, 2008.

М. Антоненц. Методи дослідження композиції екскурсійних маршрутів.

Анотація. У статті описуються методи дослідження композиції екскурсійних маршрутів. Основною особливістю дослідження є поділ на три етапи. Першим є систематизація існуючого досвіду формування композиції пейзажного частини екскурсійних маршрутів. Наступним завданням стає дослідження факторів, що впливають на композицію екскурсійних маршрутів. Заключним етапом є написання рекомендацій для практичного вирішення проблем екскурсійних маршрутів. Для впорядкування композиції екскурсійних маршрутів необхідно використовувати методи критичного, термінологічного, типологічного, факторного та морфологічного аналізу, методи дослідження першоджерел: натурних обстежень, експериментального, інформаційного, культурологічного, екологічного, інтуїтивного та системно-гопідходів.

Ключові слова: містобудування; архітектура; композиція; пейзаж; екскурсійний маршрут.

М. Антоненц. Методы исследования композиции экскурсионных маршрутов.

Аннотация. В статье описываются методы исследования композиции экскурсионных маршрутов. Особенностью исследования является деление на три этапа. Первым является систематизация существующего опыта формирования композиции экскурсионных маршрутов. Следующей задачей становится исследование факторов, влияющих на композицию экскурсионных маршрутов. Заключительным этапом является написание рекомендаций для практического решения проблем маршрутов. Для упорядочения композиции экскурсионных маршрутов необходимо использовать методы критического, терминологического, типологического, факторного и морфологического анализа, методы исследования первоисточников и натуральных обследований, экспериментального, информационного, культурологического, экологического, интуитивного и системного подходов.

Ключевые слова: градостроительство; архитектура; композиция; пейзаж; экскурсионный маршрут.

M. Antonets. Research Methods of the Excursion Routes Composition.

Summary. The article describes research methods of the excursion routes composition. The specialty of the research is the division into three phases. The first is the systematization of the existing experience of of the excursion routes composition forming. Next phase is studing of the factors that influence on the excursion routes composition. The final phase is writing recommendations for practical solutions of the improvement of routes problems. The main methods that should be used during the improvement of excursion routes composition are: the methods of critical, terminology, typology, factor, and morphological analyzes; methods of primary sources and experimental design; information, cultural, environmental, and intuitive system approaches methods.

Keywords: urban planning; architecture; composition;landscape; excursion route.